

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ДОСЛІДЖЕННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ТРАВМИ ІНЦЕСТУ

Глушченко Микита Олексійович¹

¹Аспірант факультету психології Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк (Україна); викладач кафедри психології та філософії Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1235-109X>

UDC: 159.923.2:616.89-008.442.38

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз принципів дослідження Я-концепції та впливу травми інцесту на структуру особистості. Проаналізовано феномен Я-концепції як цілісної системи самосприйняття особистості. Визначено, що когнітивний, емоційно-оцінковий, поведінково-мотиваційний є структурними взаємопов'язаними компонентами Я-концепції. Визначено роль впливу травми інцесту на структуру особистості. Систематизовано особливості прояву Я-концепції осіб з травмою інцесту з подальшою індикацією модальності особистісного профілю. Запропоновано розглядати комплекс проявів компонентів Я-концепції у векторі конструктивного або деструктивного регістру. Деструктивний (негативний) профіль Я-концепції особистості з травмою інцесту характеризується зниженою самооцінкою, порушенням особистісних меж, недовірою до світу, дисоціацією, гіпо-гіперсексуалізацією, відчуженням від тілесності. Натомість, конструктивний (позитивний) профіль наповнений прийняттям себе як цілісної особистості, позитивним ставленням до тіла, адекватним сприйняттям сексуальності, здоровим відстоюванням особистісних меж. На основі здійснених наукових розвідок обґрунтовано доцільність використання визначеного психодіагностичного інструментарію для вивчення Я-концепції особистості з травмою інцесту.

Ключові слова: Я-концепція, самопізнання, самоставлення, самодепривація, психологічна травма, психологічна допомога.

Постановка проблеми. Сучасна коли сім'я виступає джерелом сексуального соціокультурна та політична ситуація в насильства, яке руйнує фундамент України висуває підвищені вимоги до особистісної організації. Однією з форм здатності особистості самостійно сімейного сексуального насильства над дітьми підтримувати психологічне благополуччя та являється інцест. Досвід інцесту деформує адаптовуватись до стресогенних життєвих уявлення людини про близькість, довіру до обставин. Базовою соціальною інституцією, світу, пригнічує афективну сферу та має що забезпечує умови для повноцінного віддалені травматичні наслідки для психологічного розвитку та функціонування психічного здоров'я у дорослому віці. особистості є сім'я. Нажаль, існують випадки, Особливої актуальності набуває дослідження

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Mykyta Hlushchenko

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

Я-концепції як інтегральної характеристики особистості, що зумовлює цілісність, саморефлексію, збереження психологічної стійкості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Представники фундаментальної психології розглядали поняття Я-концепції як систему уявлень людини про себе, власні когнітивні здібності, поведінкові прояви, психологічні властивості (Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс.). Е. Еріксон, Ч. Кулі, Дж. Мід, зазначають, що така система уявлень виникає у наслідок соціальної взаємодії, де на основі оцінок навколишніх та самооцінки формується переконання індивіда про себе. У сучасних дослідженнях Я. Гошовського, О. Дудник, Д. Отич, Г. Католик, О. Пшеничної, О. Фурман та інших (Hoshovskyi, 2014; Dudnyk, 2022; Katolyk, 2019; Otych, 2014; Pshenychna, 2022; Furman, 2023 & etc) «Я-концепція» розглядається як цілісна когнітивно-емоційна система поглядів щодо розуміння себе, суб'єктивного ставлення до власної персони та світу. Вчені зазначають, що особливості Я-концепції мають взаємозв'язок із життєвим благополуччям та визначає гармонійне або дисгармонійне функціонування особистості.

Перші спроби теоретичного аналізу впливу травматичного досвіду сексуального насильства на особистість дитини вивчались науковцями S. Blume, D. Finkelhor (Blume, 1998; Finkelhor, 1978). Вчені присвятили дослідження вивченню особливостей виникнення інцесту у сімейній системі та аналізували його вплив на розвиток особистості дитини. Подальші вчення

психологів були спрямовані на дослідження соціальної ідентичності осіб з травмою інцесту (Muldoon, Nightingal, McMahon & Griffin, 2019), особливостей сприйняття сексуальності та сексуальної Я-концепції (Guyon, Fernet & etc, 2020; Gewirtz-Meydan & Godbout, 2023). В українських наукових працях проблему Я-концепції осіб з травмою інцесту описано О. Дещинською, М. Душкевич, М. Глущенко, М. Мушкевич (Deshchynska & Mushkevych, 2023; Dushkevych & Hlushchenko, 2020; Hlushchenko, 2023; Hlushchenko, 2024). Попри підвищений інтерес до тематики сексуального насильства, методологічне осмислення дослідження змісту Я-концепції осіб з травмою інцесту залишається недостатнім. Наявні дослідження часто зосереджуються на окремих аспектах (афективних, поведінкових, тілесних) тоді як комплексне розуміння цього феномену потребує інтегративного підходу.

Мета дослідження полягає у теоретико-методологічному аналізі та обґрунтуванні принципів вивчення Я-концепції та травми інцесту у структурі особистості.

Методи та процедура дослідження. Реалізація мети передбачала застосування теоретичних методів аналізу, синтезу та узагальнення сучасних психологічних підходів дослідження Я-концепції особистості та розуміння функціонування травми інцесту в її структурі. На основі проведеного пошуку цільових параметрів дослідження означених феноменів, запропоновано ансамбль психодіагностичних методів вивчення змісту Я-концепції осіб з травмою інцесту.

Виклад основного матеріалу

дослідження. З точки зору сучасної психологічної науки Я-концепція виступає основоположним феноменом самосвідомості особистості. Відповідно до положень гуманістичного підходу, Я-концепція є сукупністю уявлень індивіда про себе, презентує переконання, оцінку та тенденції поведінки. Аналізуючи концептуальні аспекти структури Я-концепції за Р. Бернсом (Burns, 1979), визначено, що установки особистості щодо себе поділяються на три головні компоненти: когнітивну складову (переконання особистості про себе, які виражають суб'єктивні думки чи об'єктивні знання щодо власної персони), емоційно-оцінкову складову (емоційне ставлення особистості до переконань про себе, власні якості, здібності або обмеження), поведінково-мотиваційну складову (відповідні поведінкові реакції, тенденції саморегуляції та самоконтролю у різних сферах життя). Ці складові утворюють єдину, цілісну систему самосприйняття, від узгодженості якої залежить утворення ефективних або неефективних поведінкових стратегій.

Провідними основами формування Я-концепції, які аналізують науковці (Hoshovskyi, 2014; Dudnyk, 2022; Katolyk, 2019), передують: уявлення про власне тіло та фізичні характеристики (Образ тілесного Я); мовленнєва здатність до вербальних та невербальних проявів, які формують уявлення про себе та оточення; суб'єктивна інтерпретація зворотного відгуку від значущих осіб про себе; моделі сімейного виховання та впливи на розвиток особистості з боку

батьківських фігур; засвоєння поведінкових стереотипів на основі ідентифікації зі зразковими статевими та соціальними ролями.

Феномен Я-концепції особистості є динамічною системою, яка проходить етапи формування та становлення як цілісної структури. У дослідженнях Д. Отич (Otych, 2014) визначено, що етапи розвитку Я-концепції конгруентні періодам вікового розвитку особистості. Первинною індикацією формування Я-концепції виступає відчуття дитиною власного тіла з подальшим усвідомленням диференціації від інших за фізичними та статевими характеристиками. Прагнення до самостійності, яким супроводжується криза 3-х років, спонукає дитину до психосоціальної спрямованості та усвідомлення себе. У дошкільному віці Я-концепція набуває більших особистісних якостей та видів діяльності, які потрапляють у поле самооцінки. Залежність самооцінки дитини взаємопов'язана із оцінками дорослих значущих осіб до її діяльності та прояву особистісних якостей.

Досить коректно формування Я-образу та самооцінки у дітей під впливом батьківських концепцій опрацьовано у роботах С. Скиби та М. Дмитришин (Skyba & Dmytryshyn, 2023). Вчені зазначають, що самоідентифікація, ставлення та розуміння дитини до самої себе значною мірою залежить від батьківського виховання та поведінки. У результаті теплих, довірливих, безпечних взаємостосунків між батьками дитина розвиває позитивні Я-образи, що лягають в основу конструктивної Я-концепції. На думку

вчених, любов, турбота, повага та помірний рівень контролю дозволяє дитині засвоїти адекватні форми самоставлення та самооцінки.

У науково-дослідницькому зверненні Д. Місенг (Misenh, 2019) до феномену самосвідомості описано зв'язок між показниками Я-концепції та взаємостосунками із значущими особами, які впливають на подальшу перспективу стилю життя особистості. По суті, у дослідженнях Д. Місенг (Misenh, 2019) ідеться про зв'язок самосприйняття та самоідентифікації з конструюванням позитивних або деструктивних форм життєвих стратегій. Відповідно, ключові тенденції розвитку формуються під впливом взаємостосунків із значущими особами. Д. Місенг зазначає, що функціональність Я-концепції та стилю життя особистості пов'язаний з віковими особливостями, які з часом закріплюються у структурах психіки.

Узагальнюючи наукові напрацювання, щодо становлення Я-концепції, у дослідженнях І. Гресько (Hresko, 2024) зазначено, що дитинство виступає ключовим періодом формування базових уявлень про себе. Віковий період, особливо підлітковий, супроводжується процесами самовизначення, соціальної ідентичності, які формуватимуть стабільну та інтегровану Я-концепцію у дорослому віці. Вчена наголошує, що даний процес не є лінійним і може включати кризові моменти, переосмислення та зміни у зрілому віці.

Звертаючись до трактування Я-концепції у змістовно-процесуальному підході,

дослідники акцентують увагу на процесах, за допомогою яких людина сприймає, усвідомлює та ставиться до себе у різних ситуаціях діяльності та формах взаємодії. Методологічна модель дослідження Я-концепції, яку виокремила Р. Каламаж (Kalamazh, 2019) передбачає три аспекти вивчення: процесуальний, структурно-функціональний, змістовно-результативний. Процесуальний аспект включає дослідження особливостей функціонування психічних процесів, механізмів та закономірностей формування уявлень людини про себе. Структурно-функціональний аспект розкриває питання вивчення Я-концепції як цілісної системи, структурна організація якої визначає системні функції. Змістовно-результативний аспект передбачає встановлення результату відображення у самосвідомості уявлень особистості про себе. У векторі нашого дослідження ми звернулися до змістовно-результативного підходу, який задає орієнтир щодо змісту, структури та критеріїв підсумкового продукту самосвідомості осіб, які пережили досвід сексуального насильства в сім'ї.

Вивчаючи параметри зрілості Я-концепції О. Дудник (Dudnyk, 2022) розширює підходи виокремлені М. Розенбергом. Вчена виокремлює когнітивну складність, диференційованість образу Я, ступінь значущості образу Я, внутрішньої цілісності або суперечливості окремих якостей як параметри зрілості Я-концепції. Додатково, важливими компонентами зрілості виступають ступінь стійкості образу Я у часі, позитивне або негативне ставлення до себе.

Звертаючись до досвіду О. Дудник структурних компонентів Я-концепції, ми описуємо зміст самосвідомості особистості у тісному взаємозв'язку між: когнітивним рівнем, який виражений стабільністю, виразністю та цілісністю образу Я; емоційним рівнем, що проявляється стійкою самооцінкою себе; поведінковим рівнем, що характеризує високий рівень саморегуляції та саморозвитку.

Знаходимо цікавими наукові розвідки О. Демчук (Demchuk, 2016), у яких дослідниця наголошує на важливості цілісності та узгодженості Я-концепції для гармонійного розвитку та становлення особистості. Вчена вказує, задля визначення мотивів збереження стійкості, самоповаги, позитивної Я-концепції особистості, необхідно аналізувати окремі детермінуючі впливи на поведінкову активність людини. На думку О. Демчук зв'язок між суб'єктивним сприйняттям локалізації причин поведінки та поведінковими стратегіями визначає здатність особистості обирати якісні способи подолання стресових ситуацій. У емпіричних дослідженнях вченої доведено, що інтернальний локус-контроль пов'язаний з асертивними, соціально активними типами копінг-стратегій, а типи долаючої поведінки у осіб з екстернальним локус-контролем частіше неадаптивні та здатні дезорганізувати цілісність Я-концепції, спровокувати прояви безпорадності.

Останнім часом, для науки феномен Я-концепція виступає предметом досліджень у розрізі психологічного благополуччя та психологічного здоров'я особистості. У

дослідженнях О. Пшеничної ([Pshenychna, 2022](#)) описано, що Я-концепція є предиктором емоційного та психологічного доброту. Чіткість та ясність психологічних параметрів Я-образу дозволяє складати загальний профіль Я-концепції, що у разі позитивної оцінки дає можливість людині формулювати оптимістичний погляд на власне життя, інтерпретувати своє минуле як позитивне. Від цього залежить сприйняття життя в майбутньому. Окрім того, позитивна Я-концепція допомагає підтримувати та зберігати психологічний баланс у конструктивному спрямуванні. О. Бацилєва (Batsylaieva, 2019) зазначає, що психологічне здоров'я виражається розумінням та прийняттям себе, адекватністю самооцінки, рівня домагань, що визначає функціонування Я-концепції. Вчена наголошує, що Я-концепція є ресурсом психологічного здоров'я. Позитивна модальність Я включає почуття самоцінності, позитивне ставлення до себе, наполегливість у досяганні цілей. У той час негативна (дисгармонійна) модальність Я знижує адаптаційні можливості особистості, ускладнює функціонування.

Перейдемо до теоретико-методологічного дослідження феномену інцесту. На особливу увагу заслуговують роботи D. Finkelhor, S. Blume, U. Wirtz, F. Wilson, R. Guyon (Finkelhor, 1978; Blume, 1998; Wirtz, 2014; Wilson, 2017; Guyon, 2020) які описують, що інцест виступає сексуальним насильством над дітьми в межах єдиної сімейної системи. У підходах інцест розглядається як травматична подія для дитини. Згідно вченню F. Wilson (Wilson,

2017) визначено, що інцест це явище, яке включає будь-яку сексуальну поведінку (фізичний сексуальний контакт, сексуальну демонстрацію, сексуальні пестощі, взаємну мастурбацію тощо) між членами сім'ї та дитиною.

Звернемося до досліджень сексуального насильства як психологічної травми. У працях Л. Паливоди (Palyvoda, 2021) феномен психологічної травми трактується як потрясіння психіки, що зумовлене зовнішніми подразниками. Психологічна травма залишкове явище емоційних переживань особистості, які спричиняють психічний дискомфорт і здійснюють патогенний вплив на особистість. Для наукового пошуку важливим є погляд Г. Велічко (Velichko, 2022), яка зазначає, що сексуальне насильство виступає екстремальним стресом, який пов'язаний з природою травми. Сексуальне насильство над дитиною включає контактні та/або безконтактні форми насильства. У подальшому досвід сексуального насильства формує соціально-дезадаптовану особистість, ускладнює утворення здорових сімейних та партнерських взаємостосунків. З досліджень Г. Велічко травмуюча подія насильства частіше відбувається у період формування особистості, що є найбільш загрозливим для розвитку дитини. Тривала послідовність насильства над дитиною порушує здорове функціонування особистості, у наслідок чого формується спотворене сприйняття світу, самого себе, порушується почуття довіри, знижується самоцінність та значущість.

Наукові розвідки Г. Федоришин (Fedoryshyn, 2017) висвітлюють віддалені

психологічні наслідки сексуального насильства над дітьми. До них вчена відносить труднощі у встановленні сексуальних здорових стосунків з чоловіками і жінками у дорослому віці, конфлікти з однолітками, батьками, труднощі у сприйнятті поняття близькості, ризик перенесення паттерну насильницької поведінки до найближчого оточення.

Аналізуючи світові практики соціальної та психологічної допомоги дітям та молоді постраждалим від сексуального насильства, значну увагу приділяють індикатору сексуальної поведінки. У протоколах UNICEF пропонується реагувати на ситуації, які відходять від норм розвитку сексуальності дитини. Сигналами про необхідність негайного втручання і надання допомоги слугують ознаки компульсивної мастурбації, наполегливе зачіпання сексуальної тематики в розмовах/іграх, торкання інтимних частин тіла інших людей, змушування інших до сексуальних дій, наслідування сексуальних дій. Протокол передбачає аналізувати: сексуальну поведінку дітей у контексті віку та розвитку дитини; інших осіб залучених до цієї поведінки; місця, де спостерігається сексуальна поведінка; частота виконуваних дій; причини такої поведінки.

Проблема інцесту є більш ускладненою категоріальною проблемою, адже кривдниками виступають особи із категорії значущих близьких осіб. У книзі австрійської психоаналітикині U. Wirtz (Wirtz, 2014) «Вбивство душі: інцест та терапія» проблема інцесту висвітлена як зловживання довірою дитини та бажання дорослого використати

владу задля задоволення власних психологічних та сексуальних потреб. Відповідно цьому, першочергово у мішень порушень потрапляє сприйняття власної тілесності, безпеки та довіри до оточуючих.

Цікавим знаходимо дослідження І. Калашник, Л. Бондаревської, О. Стасько (Kalashnyk, Bondarevska & Stasko, 2023) проблеми психологічної смерті в наслідок травмуючого досвіду в дитинстві. Вчені зазначають, психологічна травма в дитинстві провокує тенденцію до психологічної смерті. У свою чергу, характеризується відходом від реальності (дисоціацією), намаганням уникнути неприємних почуттів, створенням ілюзії позитивності власних вчинків, порушенням ставлення до світу, людей, самої себе. Такі тенденції провокують у людини зниження вмотивованості до діяльності, призводять до руйнівної поведінки та підвищують ризик суїциду. У контексті травми інцесту вбачаємо важливими результати емпіричних досліджень І. Калашник, Л. Бондаревської, О. Стасько, які довели взаємозв'язок між психологічною смертю, об'єктивним ставленням до себе, власного тіла, негативізмом щодо навколишнього світу.

Спираючись на ідеї М. Боуена у системно-сімейному підході Л. МасКау (MacKay, 2012) досліджувала ризики виникнення сексуального насильства у сім'ї. Основним факторами виступають: порушення ієрархії сімейних ролей, триангуляція (включення дитини у трикутник стресових та конфліктних взаємостосунків між двома дорослими), емоційна віддаленість та фіксація

(уникнення емоційної близькості у подружжі та фокусування на дитині як інструмент емоційного розвантаження), емоційне злиття у сім'ї, міжгенераційна передача патернів (сексуальне насильство може відтворюватись між поколіннями). Враховуючи специфіку травми інцесту, вбачаємо ефективними застосування методу генограми для якісного дослідження сімейного середовища, ієрархії ролей, сексуальності, типу взаємостосунків.

Розглянемо теоретичні аспекти прояву Я-концепції особистості з травмою інцесту. У роботах А. Gewirtz-Meydan, N. Godbout (Gewirtz-Meydan & Godbout, 2020) ключовим параметром виступає наявність у структурі особистості феномену травматичної сексуальності. Особистість яка пережила досвід інцесту характеризується дисоціацією та надмірною пильністю під час сексу. Важливі близькі стосунки можуть сприйматися як надмірно сексуалізовані, а власна сексуальність як дисфункційна. Вчені зазначають, що особистість з травмою інцесту може схилитися до гіперсексуальності, організовуючи випадкові хаотичні статеві зв'язки задля отримання турботи та уваги. Натомість, спостерігається амбівалентність на поведінковому рівні, де людина може навпаки уникати близькості або сексуальних стосунків. На емоційному рівні тематика тілесності та сексу можуть викликають високий рівень тривоги, сорому та/або огиди.

На сьогодні науковці у галузі психології та психотерапії під час вивчення Я-концепції осіб з травмою інцесту значну увагу приділяють проблемі втрати соціальних ідентичностей особистості. Специфіку

відмови від позитивних соціальних ідентичностей у осіб з травмою інцесту описано у працях O. Muldoon, A. Nightingal, G. McMahon, S. Griffin (Muldoon, Nightingal & etc, 2024). Вчені зазначають, що існуюча в суспільстві стигма щодо осіб з досвідом сексуального насильства провокує відчуття дефективності, інакшості, пригніченості та переконання «..Я не заслуговую мати щасливе, бажане життя і майбутнє...». Викривлене сприйняття себе і навколишнього світу провокує особистість відмовлятися від соціальних ролей, які приносили раніше задоволення (наприклад, вихід зі спортивних секцій, відмова відвідувати освітній заклади, ізолюватися від близького дружнього оточення тощо). Внутрішнє прийняття негативних соціальних уявлень про себе може призводити до почуття безпорадності та низької самооцінки. Відповідно, O. Muldoon, A. Nightingal, G. McMahon, S. Griffin наголошують, сприяння відновленню позитивних соціальних ідентичностей особам, які зазнали досвіду інцесту є ключовою на шляху до зцілення.

У наукових працях зауважено, що травма інцесту впливає на здатність особистості встановлювати та захищати власні фізичні, психологічні та соціальні кордони. На думку J. Khatiwada, M. Isono, T. Ogawa (Khatiwada, Isono & Ogawa, 2022), у осіб з травмою інцесту часто формується глибокий емоційний зв'язок з кривдником, який змішується з переживаннями страху, провини та потреби в любові. Такий комплекс переживань ускладнює встановлення та розпізнавання здорових меж у майбутніх

взаємостосунках з іншими.

Водночас у роботах D. Lassri (Lassri, Bregman-Hai & etc 2022), зазначено, що Я-концепція осіб з травмою інцесту на поведінковому рівні проявляється розмитістю особистісних меж. Вчені зазначають, що досвід інцесту може призвести до того, що людина не усвідомлює, де закінчуються її межі та починаються межі інших людей. Це проявляється у труднощах з відстоюванням особистого простору, емоційних потреб та можливістю сказати «ні».

Звернемо увагу на дослідження проблеми особистості з травмою інцесту в українській науковій спільноті. Вивчаючи особливості образу Я жінок, які зазнали досвіду інцесту М. Душкевич та М. Глущенко (Dushkevych & Hlushchenko, 2020) зауважують, що образ фізичного/тілесного Я зазнає значущих викривлень у сприйнятті тіла та зовнішності. Вчені зазначають, що простір фізичного тіла характеризується депривованістю та зниженою самооцінкою власного зовнішнього вигляду. Підструктура Я-концепції, особливо образ фізичного Я, сповнений негативною системою оцінок, де власне тіло сприймається як відчужений, зраджений об'єкт.

Аналізуючи психосексуальний розвиток дітей, які пережили сексуальне насильство в сім'ї, О. Дещинська, М. Мушкевич (Deshchynska & Mushkevych, 2023) дійшли висновку, що інцест деструктивно впливає на психосексуальний розвиток дітей. Під призмою функціонування Я-концепції, інцест призводить до викривлених уявлень про сексуальність та тілесність, а також провокує

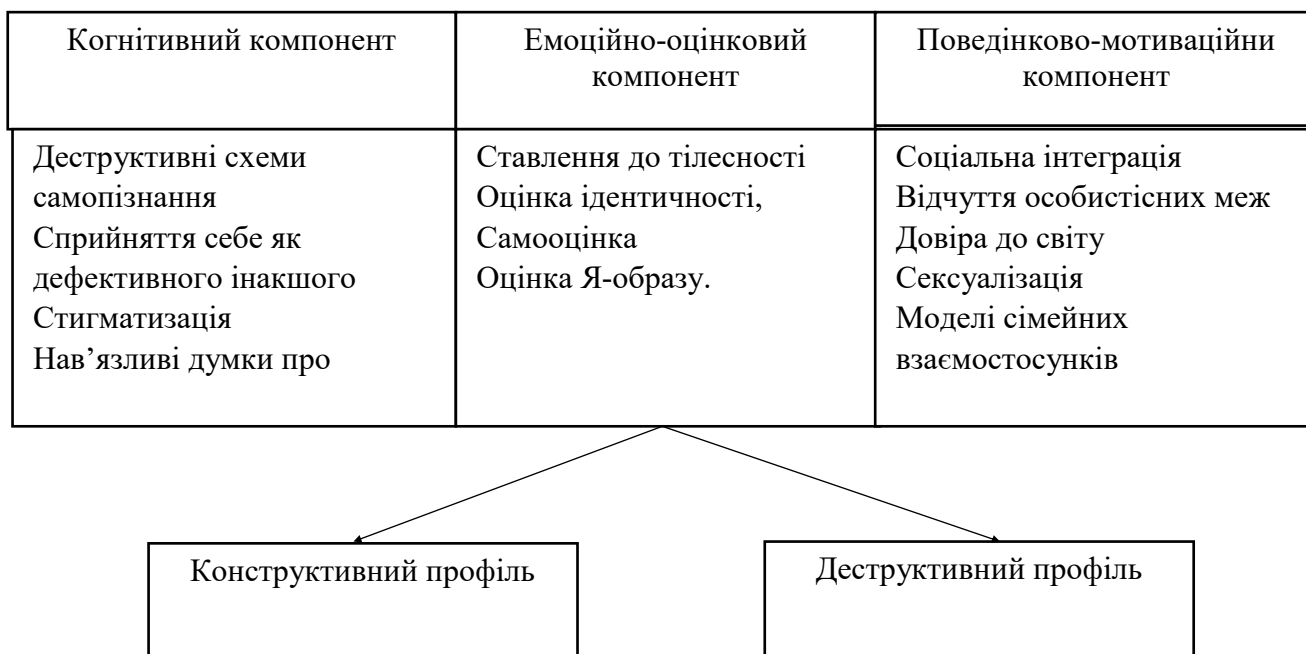

Рис. 1. Теоретична модель емпіричних індикаторів дослідження Я-концепції особистості з травмою інцесту

фіксацію важких емоційних переживань сорому, провини та тривоги. Наслідки травми інцесту ускладнюють формування здорових міжособистісних стосунків у майбутньому на рівні партнерських та сімейних взаємостосунків.

Узагальнюючи здійснений теоретико-методологічний аналіз, запропонуємо авторську теоретичну модель індикаторів дослідження Я-концепції осіб з травмою інцесту (див. рис. 1). Наведена модель демонструє базові компоненти Я-концепції на когнітивному, емоційно-оцінковому та поведінково-мотиваційному рівнях. Головними мішенями в когнітивному компоненті виступають деструктивні схеми самопізнання, сприйняття власної особистості як дефективної, засвоєнні стигми, нав'язливі думки про травматичну подію сексуального насильства. У емоційно-оцінковому компоненті акцентовано увагу на образі з травмою інцесту.

тілесного Я, адекватності самооцінки, виразності ідентичності, модальності образу Я (позитивної/ негативної). Поведінково-мотиваційний компонент висвітлює індикатори соціальної інтеграції, відчуття фізичних, психологічних, соціальних меж, рівень довіри до світу, особистісної сексуалізації, прагнення будувати безпечні інтимні взаємостосунки.

Звертаючись до теоретичної моделі, запропоновано розглядати комплекс проявів компонентів Я-концепції у векторі конструктивного або деструктивного профілю особистості. Спираючись на теоретичні засади, висуваємо гіпотезу, що знижена самооцінка, порушенні особистісні межі, недовіра до світу, дисоціація, гіпо-гіперсексуалізація, відчуження від тілесності характеризуватиме деструктивний (негативний) профіль Я-концепції особистості з травмою інцесту. Альтернативною

гіпотезою виступає припущення, що прийняття себе як цілісної особистості, позитивне ставлення до тіла, сприйняття сексуальності, здорове встановлення особистісних меж, здатність до близькості, інтеграція травматичного досвіду характеризуватиме конструктивну (позитивну) Я-концепцію особистості з травмою інцесту.

Виходячи з вищезазначеного, доцільним є підбір психодіагностичного інструментарію, який дозволив би здійснити емпіричне дослідження компонентів Я-концепції особистості у запропонованій структурній моделі. Вважаємо, що дослідження компонентів Я-концепції представляє собою сукупність взаємодоповнюючих дослідницьких методик, що віддзеркалюють основні індикатори авторської моделі.

Для діагностики конгнітивної складової (системи самосприйняття та уявлень про себе) Я-концепції осіб з травмою інцесту вважаємо доцільним використання наступних психодіагностичних методик:

З метою виявлення дисфункційних схем ставлення суб'єкта до себе, оточуючих людей та світу сформованих в ранньому дитинстві – Методика «Ранні дезадаптивні схеми» (Дж. Янг).

З метою діагностування рівня впливу травматичної події, рівня нав'язливих спогадів, переживань викликаних травматичним досвідом – «Шкала оцінки впливу травматичної події» (Impact of Event Scale, IES-R) (D. Weiss, C. Marmar).

Для діагностики емоційно-оцінкового

компоненту (системи емоцій, оцінки та переживання особистості щодо себе та оточуючих) Я-концепції осіб з травмою інцесту вважаємо доцільним використання наступних психодіагностичних методик:

З метою визначення спрямованості ставлення особистості до власного тіла, оцінки причин функціонування тіла у сфері фізичного здоров'я, сексуальної поведінки – Методика «Тілесний локус контроль» Т. Хомуленко (Khomulenko, Kramchenkova & etc 2020)

З метою вивчення рівня самооцінки та емоційно-вольової сфери в показниках тривожності, агресивності, рівня страху та ставлення до себе – Методика «Неіснуюча тварина» (М. Друкаревич).

З метою дослідження змістовних характеристик ідентичності особистості, системи Образів Я та емоційного ставлення до них – Методика «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд).

Для діагностики поведінково-мотиваційного компоненту (системи поведінкових реакцій щодо себе та оточуючих, самодіяльності та прагнення досягати бажаного) Я-концепції осіб з травмою інцесту вважаємо доцільним використання наступних психодіагностичних методик:

З метою вивчення особливостей побудови психологічних меж, сфери комфорту та автономії у взаємодії з

навколишнім світом – Методика психологічної літератури із означеної проблематики дозволив презентувати теоретичну модель емпіричних референтів Я-концепції осіб з травмою інцесту з подальшим визначенням модальності особистісного профілю (конструктивного або деструктивного). Обґрунтовано доцільність використання визначеного набору психодіагностичних методик з метою вивчення особливостей прояву Я-концепції особистості з травмою інцесту.

З метою діагностики рівня порушення психологічних та фізичних меж особистості у наслідок сексуального зловживання між емоційно пов'язаними людьми – Методика «Шкала інцестуозності особистості» М. Глущенко, М. Душкевич (Dushkevych & Hlushchenko, 2021).

З метою дослідження особливостей психосексуального розвитку дітей та дорослих, визначення взаємостосунків з матір'ю/батьком, рівня психологічного сімейного клімату – Методика «Blacky Pictures» (Morozova-Larina, 2000).

Висновки і перспективи. Звернення до теоретико-методологічного аналізу засад дослідження Я-концепції особистості та особливостей функціонування травми інцесту в її структурі, дозволило виявити головні емпіричні індикатори. Визначено, що когнітивний, емоційно-оцінковий, поведінково-мотиваційний компоненти утворюють єдину, цілісну систему Я-концепції особистості, від узгодженості якої залежить формування ефективних або неефективних поведінкових стратегій. Зазначено, що у контексті вивчення травми інцесту змістовно-результативний підхід задає орієнтир щодо змісту, структури та критеріїв підсумкового продукту самосвідомості осіб, які пережили досвід сексуального насильства в сім'ї. Здійснений аналіз науково-

Перспективою подальших розвідок є проведення емпіричного дослідження психологічного змісту Я-концепції особистості з травмою інцесту. На основі потенційних отриманих результатів дослідження вбачаємо важливим здійснити розробку програми психологічної допомоги клієнтам, які зазнали сексуального насильства в сім'ї.

References :

- Burns, R. (1979) The self-concept: Theory, measurement, development and behavior. London and New York: Longman. 341 p. [in English]
- Muldoon, O.T., Nightingale A., McMahon, G., Griffin, S., Bradshaw, D., Lowe, R.D., & McLaughlin, K. (2024). Child sexual abuse and social identity loss: A qualitative analysis of survivors' public accounts. *British Journal of Social Psychology*, 63 (4), 1757-1770. <https://doi.org/10.1111/bjso.12752> [in English]
- Finkelhor, D. (1978). Psychological, Cultural and Family factors in Incest and Family Sexual Abuse. *Journal of marriage and Family Counselling*, 4 (4), 41-49. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1978.tb00539.x> [in English]
- Blume, S. (1998). *Secret Survivors: Uncovering Incest and Its Aftereffects in Women*. U.S.A.: Ballantine Books. [in English]
- Gewirtz-Meydan, N. Godbout (2023) Between pleasure, guilt, and dissociation: How trauma unfolds in the sexuality of childhood sexual abuse survivors. *Child Abuse & Neglect*. Volume 141. 2023, 3-16. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2023.106195> [in English]

English]

Guyon, R., Fernet, M., Canivet, C., Tardif, M., & Godbout, N. (2020). Sexual self-concept among men and women child sexual abuse survivors: Emergence of differentiated profiles. *Child abuse & neglect*, 104, 104481. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104481> [in English]

Khatiwada, J., Isono, M., & Ogawa, T. (2022). Factors Associated With Impeding the Reintegration of Incest Survivors: A Qualitative Study in Selected Safe Homes in Nepal. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(1-2), 539-564. <https://doi.org/10.1177/08862605221082736> [in English]

Lassri, D., Bregman-Hai, N., Soffer-Dudek, N., & Shahar, G. (2022). The Interplay Between Childhood Sexual Abuse, Self-Concept Clarity, and Dissociation: A Resilience-Based Perspective. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(3-4), 2313-2336. <https://doi.org/10.1177/08862605221101182> [in English]

MacKay, L. (2012). Trauma and Bowen Family Systems Theory: Working with Adults Who were Abused as Children. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 33(3), 232-241. <https://doi.org/10.1017/aft.2012.28> [in English]

Wilson, F.. (2017) Incest avoidance and prohibition: psychobiological and cultural factors. *Psicologia USP*. 28 (2), 287-297. <https://doi.org/10.1590/0103-656420160050> [in English]

Wirtz, U. (2014) Seelenmord: Inzest und Therapie. The University of Munich. 297.

Batsylaieva, O. & Hresko, I. (2019). Pozytyvna ya-kontseptsii yak resurs psykholohichnoho zdorovia osobystosti [Positive self-concept as a resource of a person's psychological health]. *Psychological journal*. 5 (11). 73-89. [in Ukrainian]

Demchuk, O. (2016). Lokus kontroliu v strukturi Ya-kontseptsii osobystosti yak kohnityvna determinanta vyboru kopinh-strategii [Locus of control in the person self-concept as cognitive determinants of choosing coping strategies]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya : Psykholohichni nauky*. 2(1). 53-58. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.11> [in Ukrainian].

Deshchynska O., & Mushkevych M. (2023) Efektyvni sposoby psykholohichnoi diahnostryky perezhyvannia intsestu [Effective methods of psychological diagnosis of incest experiences]. *Psykholohichni osnovy zdorovia, osvity, nauky ta samorealizatsii osobystosti: materialy XV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. VNU imeni Lesi Ukrainky; kafedra praktychnoi psykholohii ta psykholohichnoho zdorovia; za zah. red. L. I. Mahdysiuks. Luts'k : Vezha-Druk*. 284. [in Ukrainian].

Didenko, H. (2017). Etapy doslidzhennia travmatychnykh podii v psykholohichnii nautsi [Stages of research of traumatic events in psychological science]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, V (51), 2017 65-68. [in

Ukrainian].

Dudnyk, O. (2022) Bezporadnist u strukturi ya-kontseptsii osobystosti [Helplessness in Self-concept structure of a personality]: monohrafiia Kyiv: Vyd-vo «SBA Print» 213. [in Ukrainian].

Dushkevych, M., & Hlushchenko, M. (2020). Reprezentatsiia obrazu ya v zhinok, yaki zaznaly intsestu [The representation of the self-image of women, who have experienced incest]. *Habitus*. 16, 134-139. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.16.21> [in Ukrainian].

Dushkevych, M., & Hlushchenko, M. (2021). Rozrobka, aprobatyia ta standartyzatsiia opytuvalnyka «Shkala intsestuoynosti osobystosti» [Development, approbation and standardization of "Scale of incestuous personality" questionnaire]. *Psykholohichni chasopys – Psychological Journal*, 7(1), 108–127. <https://doi.org/10.31108/1.2021.1.9> [in Ukrainian].

Fedoryshyn, H. (2017) Ceksualne nasylstvo nad ditmy yak sotsialna i psykholohichna problema [Sexual violence of children as a social and psychological problem]. «*Molodyi vchenyi*», 8 (48). 186-190. [in Ukrainian].

Furman, O. (2023). Dzhherela ta zasady osiahnennia pozytyvno-harmoniinoi Ya-kontseptsii yak struktarno-funktsionalnoi tsilisnosti [Sources and basics of comprehending a positive-harmonious self-concept as a structure-functional integrity]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 2, 142-168. <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.142> [in Ukrainian].

Hlushchenko, M. (2023). Theoretical approaches to understanding incest in psychological science. *Psychological Prospects Journal*, (41), 74-91. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-hlu> [in Ukrainian].

Hlushchenko, M. (2024). «Ja-kontseptsii» osobystosti yak psykholohichni fenomen. *Psykholohichni studii* [The self-concept of personality as psychological phenomenon], 2, 20-27. <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.2.2> [in Ukrainian]

Hoshovskyi, Ya. (2014) Adaptatsiino-samoaktualizatsiyni potentsial u protsesi revitalizatsii depriyovanoi osobystosti [Adaptation and actualization of itself potential in the process of revitalization of deprived personality]. *Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy. – Tom Kh. Psykholohiia navchannia. Henetychna psykholohiia. Medychna psykholohiia. Vyp.26*. 249-258. [in Ukrainian].

Hresko, I. M. (2024). Stanovlennia Ya-kontseptsii osobystosti: struktura ta etapy rozvytku [Formation of self-concept of personality: structure and stages of development]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriya Psykholohichni nauky*, 9-17. [https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1\(4\).1](https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1(4).1) [in Ukrainian].

Kalamazh, R. (2019). Protseusualno-zmistovi aspekty Ya-kontseptsii osobystosti [Procedural and content aspects of the Self-concept

- of a personality]. *Zbiryk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii"*, Collection of Research Papers "Problems of Modern Psychology", (16). 421-430 <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-16.%p> [in Ukrainian].
- Kalashnyk, I., Bondarevska, L. & Stasko, O. (2023). Determinanty vyjavu tendentsii do psykholohichnoi smerti. [Determinants of manifesting a tendency to psychological death] *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*, 16. 83-94 <https://doi.org/10.54264/0064> [in Ukrainian].
- Karelin P. (2017) Dosvid rozroblennia opytuvalnyka «Konfighuvannia psykholohichnykh mezh osobystosti» [The Experience of the Design of the Survey The Configuration of Psychological Boundaries of Personality]. *Psychological Prospects Journal*, 29, 92-104. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2017-29-92-104> [in Ukrainian].
- Katolyk, H. & Kysil, Z. (2019). Hlobalizatsiia i natsiia: psykhoterapevtychnyi pohliad na ya-kontseptsiiu suchasnyka (na osnovi analizu psykhoterapevtychnykh keisiv) [Globalization and nation: psychotherapeutic view at the contemporary's Self-concept (based on analysis of psychotherapeutic cases)]. *Psykholohiia i osobystist*, (2), 203–224. <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177357> [in Ukrainian].
- Khomulenko, T., Kramchenkova, V., Turkova, D., Lesnichenko, N., & Myronovych, B. (2020). Metodyka diahnostryky tilesnogo lokusu kontroliu [Methodology of diagnosis of bodily locus of control]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody "Psykholohiia"*, 0(62), 293-316. <https://doi.org/10.34142/23129387.2020.62.17> [in Ukrainian].
- Misenh, D (2019). Empirychne doslidzhennia ya-kontseptsii ta roli znachushchoi osoby yak oposeredkovuiuchykh chynnykiv vplyvu tsinnisnykh oriantatsii na styl zhyttia osobystosti [Empirical study of self-concept and significant other as mediating factors of influence of value orientations on individual's lifestyle]. *Psykholohiia i osobystist*, (2), 65–91. <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177349>
- Morozova-Larina, O. (2000) Metodyka «Blacky Pictures» dlia doslidzhennia osoblyvosti psykho seksualnogo rozvytku doroslykh ta ditei [The “Blacky Pictures” methodology for studying the features of psychosexual development in adults and children]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*. № 6. 11-16. [in Ukrainian].
- Otych, D. (2014) Psykholohichni osoblyvosti rozvytku ya-kontseptsii osobystosti v rizni vikovi periody [Psychological Features of Self-Concept Development in Different Age Periods]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky*. 43. 258-265. [in Ukrainian].
- Palyvoda, L. (2021). Problema vyznachennia poniat «psykhična travma», «psykholohichna travma» i «travma vtraty» u psykholohichnykh proiektsiakh [The problem of defining mental trauma, psychological trauma and loss trauma in psychological projections]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia*. Tom 32 (71) № 6. 68-72. <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.6/11> [in Ukrainian].
- Pshenychna, O. (2022) Ya-kontseptsiiia yak determinanta psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Self-concept as a determinant of psychological well-being: theoretical and methodological aspects]. *Habitus*. 199–204. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.14.33> [in Ukrainian].
- Skyba, S. & Dmytryshyn, M. (2023) Vplyv batkivskykh kontseptsii ta povedinky na formuvannia nehatyvnoho «Ia-obrazu» ta zanyzhenoi samoostynky u ditei [Parental concepts and behaviour influence on a negative "I - image" forming and low self-esteem]: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: NAIR, 100 s. [in Ukrainian].
- Velichko, H. (2022) Seksualne nasylstvo nad ditmy yak osoblyvyi ekstremalni psykholohichni stresor travmy [Sexual abuse of children as a special extreme psychological stress injury] *Habitus*, 32. 32-36. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.42.4> [in Ukrainian]

Mykyta Hlushchenko

PhD Student, Faculty of Psychology, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk (Ukraine) and Lecturer, Department of Psychology and Philosophy, Bucovinian State Medical University, Chernivtsi (Ukraine)

JUSTIFICATION OF THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING THE SELF-CONCEPT OF PERSONALITY AND INCEST TRAUMA

ABSTRACT

This article presents a theoretical and methodological analysis of the principles for studying the self-concept and the impact of incest trauma on the structure of personality. The phenomenon of the self-concept is examined as an integrated system of self-perception. It is established that the cognitive, emotional-evaluative, and behavioral-motivational components constitute interrelated structural elements of the self-concept. The role of incest trauma in transforming personality structure is identified. The specific manifestations of the self-concept in individuals with incest trauma are systematized, along with an indication of the modality of their personality profiles. It is proposed that the configuration of self-concept components be viewed along a continuum ranging from constructive to destructive registers. The destructive (negative) profile of the self-concept in individuals with incest trauma is characterized by low self-esteem, impaired personal boundaries, mistrust of the world, dissociation, hypo- or hypersexualization, and alien-

ation from one's bodily self. In contrast, the constructive (positive) profile is marked by self-acceptance as a whole person, a positive attitude toward the body, an adequate perception of sexuality, and a healthy assertion of personal boundaries. Based on the conducted theoretical investigations, the article substantiates the relevance and appropriateness of employing a designated set of psychodiagnostic tools for studying the self-concept in individuals affected by incest trauma.

Keywords: self-concept, self-knowledge, self-attribution, self-deprivation, psychological trauma, psychological support.

How to cite (як цитувати):

Hlushchenko, M. (2025). JUSTIFICATION OF THE METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING THE SELF-CONCEPT OF PERSONALITY AND INCEST TRAUMA. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 11(2), 77–90. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.6> [in Ukrainian]

Глушченко, М. (2025). ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА ТРАВМИ ІНЦЕСТУ. *ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС*, 11(2), 77–90. <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.2.6>

Дата отримання статті: 23.12.2024

Дата рекомендації до друку: 20.01.2025

Дата оприлюднення: 28.02.2025